

XVI. századi magyar glosszák az Egyetemi Könyvtárban.

A budapesti egyetemi könyvtárnak egyik XVI. századi latin codexében (*Cod. Lat. Saec. XVI. No. 114.*) olyan egykorú magyar bejegyzésekre bukkantam, a minők a XV. századi Németújvári és Budapesti Glosszák. A különbség az új nyelvemlék s az említett glosszák között csupán annyi, hogy e codexben szövegközi értelmezések nem fordulnak elő, a magyarázatok ugyanis részint a lapszéltre, részint az illető latin szók fölé vannak jegyezve.

A codex, melyben e lapszéli és sorközi magyar jegyzeteket találtam, vegyes tartalmú, nagyrészt szent beszédek tartalmazó latin kézirat, melynek első 97 levele Szent Ágoston reguláinak fejtegetését foglalja magában s ily címet visel: *Expositio Regule beati Augustini episcopi*. Írásából ítélve, a XVI. század elejéről, tehát még codexeink korából való. A magyar jegyzetek a codexszel egykorúak s ennél fogva nyelvileg — bár nem sok anyagot őriztek meg — a codexek nyelvével egyenlő fontosságúak. A latin kézirat még egy más okból is érdekes. Ugyanazon szabályokat foglalja ugyanis magában, a melyeknek magyar fordítását a XV. századi Birk-Codexben bírjuk (l. Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig, 136. s köv. ll.).

Itt közöljük betűhöz híven e magyar glosszákat, a sorközieteket *S*-sel, a lapszélieket *L*-lei jelölve, s csupán annyi változtatást engedve meg, hogy az *y*-ról a jelentőségtelen két pontot elhagytuk. A sorközi jegyzetknél mindig közöljük a latin szót vagy kifejezést, a mely fölé jegyezve vannak; a lapszéli jegyzetknél azonban az eredetit csak ott adhatjuk, a hol a szövegben a megfelelő kitételre rá lehetett akadni. A betűszerinti közlés után a megállapítható régi kiejtést is kiteszszük, az esetleg szükséges fölvilágosításokat pedig lap alatti észrevételeinkben adjuk meg.

[1b. levél. L.] *egyenes* — egyenés.

[9. L.] *Megijenth* — megjijent.

[26b. L.] *zajgasnalkul* — zajgásnalkül: sine tumultu.

[29. L.] *wylagnak nagyob genyeresegyebwl vel gengyesegyebwl* — világ-
nak nagyobb gyönyörőségéből v. gyöngyösségéből.¹⁾

Mertheiklethess segharthassokro — mértékletességtartásokról.²⁾

[30. S.] *byzonyawal* — bizonyával: certe.

[30b. L.] *wygzatakath* — vigasztakat: iam vegetatos.

[32. L.] *zyksegzenwedeseben* — szükségzenvedésben: in sustinenda par-
citate.

[38b. L.] *larua . . . wlgo alarchya* — álarcza.

[41b. S.] *zemer methlen* — szemérmetlen: impudicus.

[42. S.] *wmagoknak leendnek* — ő magoknak léendnek: et cum se inuicem
sibimet.

noha — noha: eciam.

egembe nezessel — egymembe nézéssel: conspectu mutuo.

azywek kynnythyat [így] ferthezethessegyeketh — a szívek kinyitják
fértézetességüket: corda nunciant impudica.

masmassykhhoz walo gyeryedethben gyenyerkednek — másmásikhoz³⁾
való gerjedetben gyönyörködnek: alterutro delectantur ardore.

noha — noha: eciam.

testhekben ferthezethes yllethesnelkw maradnak — testékben (am
testükben) fértézetés illetés nélkül maradnak: intactis ab immunda
violacione.

[45b. S.] *zemnek buyasagath* — szemnek bujaságát: oculi petulanciam.

[Uo. L.] *zertelen thwzteteseth⁴⁾* — szértelen [fer]tőztetését?

[Uo. S.] *De legottan rewla fegelem legen* -- de legottan róla fegyelém
légyn: sed de proximo corriganur.

[50. S.] *es alkolmas kemensegyel fegyelmeztessekh* — és alkolmas kemén-
séggel fegyelmeztessek: et competenti seueritate coerceri.

[Uo. L.] *vel fegyelmezny, vel thylthattasek* — fegyelmezni, tiltattassék.

¹⁾ Vö. «Gyüngös, szép az orgona szó» Meliusnál (NySz.). A *gyöngyös* szó ily jelentésére ezen kívül nem volt eddig adatunk. [De itt alkalmasint *gyengeség* olvasandó, „kényesség” jelentésében; vö. Éltek vala oly nagy szép gyengeséggel, öltözettek nagy drága öltözettel RMK. 5: 15. Ilyenformán Faludinál is, l. NySz. — Szerk.]

²⁾ Az utolsó betűt (*l*) a könyvkötő vágta le. A szó két sorba van írva, az idézett szétválasztás szerint, kötőjel nélkül.

³⁾ Am. egymáshoz. Nyilván a latin *alius* használatának másolata (pl. *alius alii subsidium ferunt*, stb.). A Nyelvtört. Szót. nem ismeri.

⁴⁾ Így! A két szó két sorba van írva. A második az elején bizonyára meg van csonkulva, a kötés következtében.

[Uo. L.] *coerceri* — *cohiberi*, vel *thyltasseg* — tiltassék.¹⁾

[53. S.] *ymteth* — imtét: admonitus.

[54b. S.] *kynek hatalmath yllethi* — kinek hatalmát illeti: ad cuius dispensacionem pertinēt.

[Uo. S.] *akarathya zerenh valo* — akaratja szerént való: arbitrium.

[Uo. L.] *yobwādo* vel *yobwlando* — jobbulandó.

[Uo. L.] *bozzoallas ala vettessek* — bosszóállás alá vettessék.²⁾

[Uo. S.] *fegelm ala vettessek*, vel *adatassek neki* — fegyelm alá vettessék, adattassék neki³⁾: debet emendatoriam subire vindictam.

[55b. S.] *hogh ne w deglethw bwnewel* — hogy nē ő döglető⁴⁾ bűnével. ne contagione pestifera plurimos perdat.

Ennyi mindössze a magyar bejegyzés a kéziratban. Hogy Szent Ágoston reguláiban, melyeket a könyv fejteget, a Birk-Codex latin eredetijére ismerhettünk, néhány szabálynak egybevetése igazolni fogja. A különbség csupán annyi, hogy a Birk-Codexben a szabályok nőkre vannak alkalmazva. Mutatványunkat azon régulák közül vesszük, melyeket fönt idézett munkánkban közöltünk, azért a nyomtatás könnyítése végett a magyar szöveget mindjárt a régi kiejtésre átírva adjuk.

[70. lev. Az V. fej. 4. szabálya.] *Nec eant ad balnea, siue quocunque ire necesse fuerit minus quam duo vel tres, et ille qui habet aliquo eundi necessitatem, cum quibus prepositus iusserit ire debet.*

Neque eant ad balneas. Sē fērdőbe nē mēnjenek, sēm egyéb herre háromnál kevesben. *Nec illa.* Az es, kinek nyavalyája⁵⁾ volna valahová menni, nē azokval mēnjēn, kikvel ő akarna, de kikvel fejédelmasszony mondandja, tartozzék mēnni.

[70b., 5. szab.] *Egrotantium cura, siue post egritudinem reficiendum, siue aliqua imbecillitate, eciam sine febribus laborantium, vni alicui debet iniungi, vt ipse de cellario petat quod cuique opus esse prospexerit.*

Aegrotantium cura. Kórokval való bánás,⁶⁾ akár kórságnak utána életetendőknek, akár még hideglés nélkül valami értelenségbe nyavalygóknak, valakinek hagyassék, hogy ő kérje az pinczéből, kinek mire szükségét látandja.

1) Érdekes, hogy a *tiltattassék* alak változataként utólag a *tiltassék*-ot is oda jegyzi az író.

2) Nyilván a következő latin kifejezésnek egy másik értelmezése.

3) Értsd: fegyelm adattassék neki.

4) Am. döglető, megmételtyező. (Vö. NySzót.)

5) A latin eredeti alapján mindjárt meg is kell változtatnunk a hely magyarozatát, a melyet könyvünkben adtunk. A *nyavalya* itt világosan 'szükséget' jelent s nem betegséget, a mint az eredeti ismerete nélkül mindenki értette volna.

6) Az eredeti ismerete nélkül e helyet is máskép érttettem idézett munkámban.

[71b., 6. szab.] Siue autem qui cellarario, siue qui vestibus siue qui codicibus preponuntur, sine murmure seruiant fratribus suis.

[72b., 7. szab.] Codices certa hora petantur, singulis diebus, extra horam qui pecierit non accipiat.

[73., 8. szab.] Vestimenta vero et calciamenta quando indigentibus fuerint necessaria, dare non differant, sub quorum custodia sunt, que poscuntur.

Sive autem quae cellario. Akár keddig kik pinczén, akár ruhákon, akár kényveken tisztól szérzettetek, zúgódás nélkül szolgáljanak atyjok fiainak, az szororoknak.

Codices certa hora. Kényveket minden napon égy bizony órába kérjenek; üdö kívül kik kérendik, né véhesség.

Vestimenta vero. Ruhákat kegyig és sarukat, midén szükéseknek kélletendnek, né halaszszák adni, kiknek ezök őrizeti alatt vannak.

Nem folytatjuk az egybevetést. E rövid idézet is igazolja, hogy e szabályokban a Birk-Codex eredetijét kell látnunk, s egyszersmind jogossá teszi azt a kívánatot, hogy a Birk-Codexnek immár szükségessé váló kiadásában a latin eredeti is közölve legyen.

ZOLNAI GYULA.

Az indogermán rokonsági nevek egy részét érdekesen magyarázzák most a reflexiv *seue*, *sue-* (latin *suo-*, *suus*) névmás-többlől. Erre nézve az Indg. Forsch. 2:6. 7. lapjain a köv. összeállítást adja Johansson: «Wörter, worin der Reflexiv-Stamm auftritt mit der Bedeutung von ‚eigen, zur Familie gehörig‘ u. s. w. sind z. B. idg. **sue-sör-* [*schwester, soror*] (über *sör, *sēr «Weib» vgl. Bezzenger Gött. Nachr. 1878. 271. Bugge BB. 14:76. Brugmann C. St. 9:594. Verf. Beitr. z. Gr. Sprachk. 140. f.), idg. **sue-kur-* (N. *suekuēr, *suēkuōr), woraus skt. *śvāśura-*, l. *socer* u. s. w. lit. *svažnė* «Schwester der Frau» (der Bildung nach mit an. *sveinn* zu vergleichen); weiter vgl. russ. *svajákъ* «Schwager, Bruder der Frau», *svojacina* «Schwester der Frau» mhd. *ge-swīe* ‚Schwägerin‘. Aus einem vielleicht mit lat. *suē-tus* — wozu lat. *svē-sco* eine Neubildung ist — nahezu identischen idg. **suo-to-* entstand lit. *svótat* und abg. *svatъ* ‚Verwandter‘, *ἑτερος* (*ἑταίρος*) u. s. w.»